

PÁTROVICS PÉTER

Sorok egy keleti vs. nyugati szláv konfrontatív¹ grammatika margójára

I. Indokok és célok

Amikor az ember egy ilyen – vagy a címben megjelölthöz legalábbis hasonló – jellegű munka megírására vállalkozik, nem előzmények nélkül teszi. Esetemben ezek egyrészt személyes-szakmai jellegűek, másrészt tudományosak. Ami a kérdés személyes-szakmai oldalát illeti, el kell mondjam, hogy mint a lengyel nyelvre szláv szakosokat már éveknek sora óta oktató személy, a kezdetektől fogva szükségét éreztem egy olyan kiegészítő anyag elkészítésének és hallgatókkal való megismertetésének, amely felhívja a figyelmet a lengyel nyelv más szláv nyelvektől eltérő sajátosságaira, ugyanakkor az egyezéseket is kiemeli. Ez az évek haladtával egyre égetőbbé váló igény először egy kezdetleges, ámbár pontokba rendezett vázlatban öltött testet, amely aztán fokozatosan bővült, a hallgatók egyre újabb és újabb kér(d)éseinek függvényében. A jelen munka gerincét is e vázlat alkotja.

Munkám tudományos előzményeként azon összehasonlító szláv nyelvtanok nevezhetők meg, amelyek az olvasmánylistákon obligát tételként szerepelnek, éppen ezért vélhetően minden szlavista találkozik velük stúdiumai során. Találhatók köztük döntően elméleti jellegű művek, mint például Bernštejn, Kondrašov, Meillet, Stieber, Vondrák vagy a Lehr-Splawiński–Kuraszkiewicz–Ślowski szerzőhármass munkái,² akadnak azonban olyanok is, amelyek elméleti útmutatás mellett az utilitáris szempontokat is figyelembe véve az irodalmi szláv nyelvek legalább olvasásszintű elsajátításában vagy egyes alapvető szerkezetek megtanulásában kívánnak segítséget nyújtani (vö. Hrubý 1920, Falowski–Sendero 1992). A tudományos előzmények említése kapcsán – vagy inkább ennek hordalékaként – munkám létjogosultságának kérdése is fölvetődik. Pontosabban szólva: ha erről a témáról ennyien és ennyit írtak – sőt egyesek szerint már mindent megírtak –, akkor kell-e, egyáltalán lehet-e még mindehhez valamit hozzátenni? Erre – ezt kimondhatom nyugodtan és határozottan – azt válaszolom, hogy lehet és kell. S nemcsak hallgatóim – tapasztalataim szerint sajnos

¹ Egyik művében Czarnecki (1998: 7) – egy rövid lábjegyzetnyi terjedelemben – arról tesz említést, hogy a germanisztikában 1961 óta általánossá vált a *konfrontatív* elnevezés használata, amennyiben nemcsak a nyelvek közötti különbségeket vizsgáljuk, hanem az egyezésekről is szót kívánunk ejteni. A csak a különbségekre összpontosító munkák ezzel ellentétben a *kontrasztív* elnevezéssel élnek. A fenti címben a *konfrontatív* szót én is a Czarneckinél leírtakkal megegyező értelemben használom.

² A felsorolt szerzők alábbi műveire gondolok: Бернштейн 1961; Кондрашов 1962; Meillet 1934; Stieber 1979; Vondrák 1924, 1928; Lehr-Splawiński et al. 1954.

progrediens – indolenciájának „respektje” okán (magyarán: végre egy helyen találjuk meg azokat a lengyel nyelvre vonatkozó információkat, amelyek számunkra érdekesek lehetnek...), de azért is hozzá kell szólnom a témához, mert az említett összehasonlító nyelvtanokban a lengyelnek nem jut kitüntetett szerep (jogosan mondhatnók persze: nem is ilyen céllal készültek), bizonyos kérdések pedig (pl. az igeaspektusé) egyáltalán nem vagy nem kellő súllyal merülnek fel bennük.³ Mindezekén túl (vagy inkább mellett) van azonban még egy fontos szempont, ami szólásra sarkall, nevezetesen: az idő. Vagyis hogy szemügyre véve a már „klasszikus” alapműveket, azt látjuk, hogy többségük bizony jó negyven (vagy még több) évvel ezelőtt látott napvilágot, azóta pedig az élet is, a nyelv is sokat változott.⁴ Valami hasonlót kívánok most tehát „elkövetni” ahhoz, amit minden újabb nemzedék⁵ megtesz: megfogalmazni, meghatározni viszonyomat a már meglévő eredményekhez (tehát egyfajta örökséghez) és ezt értékelve megpróbálni talán valami újat is hozzátenni a már meglévőhöz, a már ismerthez.

Hasonlatosan ahhoz, ahogy bizonyos időközönként újabb meg újabb ósláv nyelvtanok, szlavisztikai témájú propedeutikus művek jelennek meg.⁶ Azt azért még feltétlenül el kívánom mondani, hogy a jelen munka bevallottan szuplementer jellegű

³ Az orosz igeaspektusról (összevetve azt a cseh, a szlovák, a lengyel és a bolgár nyelv igeaspektusával) a legutóbb Petruhina állt elő egy igen komoly munkával (Петрухина 2000).

⁴ Mielőtt még az a vád érne, hogy nem viseltetem kellő tisztelettel a nagy elődök művei iránt, szeretném minden idő tényező ellenében hangsúlyozni: műve válogatja – érték marad.

⁵ Miféle nemzedék, milyen örökség is? Kutatónemzedék, a szlavisták újabb kutatónemzedéke, s olyan kiváló elmék, nagyszerű tudósok öröksége, mint pl. Asbóth Oszkár, Melich János, Kniezsa István, Hadrovics László, akik közül – sajnos – már csak Hadrovics professzor úrral volt szerencsém személyesen is találkozni. S akkor még, ha jól meg gondolom, a kniezsai kritériumok szerint (vö. Kiss 1991: 139) én talán nem is nevezhetném szlavistának magamat. Maradna hát a „*Fremd bin ich eingezogen, fremd zieh' ich wieder aus* hüvös mérték- (és távolság)tartása”? Én azért azt mondom, hogy nem! Legálább – s ez így vehető ön- vagy akár a tanítványoknak szóló buzdításnak – próbáljunk a példás elődök nyomdokaiba lépni.

⁶ Folytatólagos, megszakítatlan láncot, mondhatni szép sort alkotnak például a magyar viszonylatban a második világháború utántól megjelent alábbi általános szlavisztikai művek: Dombrovsky–Péter 1963 → Angyal – Iglói – Niederhauser – Ondruš – Dr. Sulán 1964 → Balczyk–Hollós, Ósláv nyelv (a mű vagy öt kiadást ért meg, én épp az ötödiket tartom a kezemben, ami 1987-ből való, az első 1966-os, a bővített változat 1968-as) → Домбровский 1969 → Bihari – H. Tóth 1976 → és végül remélem még korántsem le-, csupán zárandó a sort H. Tóth, Bevezetés a szlavisztikába, rajta az évszám 1996. (Azokat a munkákat soroltam itt fel, amelyek, ha nem is kizárólag tisztán általános szlavisztikai jellegűek, mégis bőven tartalmazznak ilyen utalásokat. Mivel tisztában vagyok e válogatás meglehetősen szubjektív jellegével, ha valamely ide tartozó mű mégis kimaradt volna, bocsánat érte.)

és oktatási céllal készült. Most azonban ideje véget vetnem ennek a kis bevezetőnek, hogy rátérhessek tulajdonképpeni mondandómra.

II. Fonetikai változások és szóalakváltozatok

1. A lengyel nyelvben – hasonlóan a szlovák vagy a cseh nyelvhez, sőt a beloruszhoz és az ukránhoz, de eltérően az oroszról – szócleji helyzetben az *i* < **j* nem maradt meg, olvassuk az általános megállapítást megannyi szlavisztikai munkában. Tehát az oroszban *успа* áll, míg a beloruszban és az ukránban *спа*, a szlovák és a cseh alak egyformán *hra*, a lengyel pedig *gra*. Ugyanakkor – amennyiben gyakran forgatjuk a szótárt – feltűnhet, hogy a lengyelben a *grać* mellett megvan az *igrać* alak is. Ugyanezt a kettősséget tapasztalhatjuk a szlovákban is, amely a *hra* (játék) mellett az *ihra* (ua.) az *ihrat' sa* (játszik) és az *ihrisko* (játészótlér) alakokat is ismeri, meg pl. az ukránban, amelyben a *spa* pluralisa *іспу*, s emellett az *іспавука* (játékszer) és az *іспавуювати* (játék-) alakok is használatosak.

A fenti kettősség plauzibilis magyarázatát Stiebernél találtam meg: „O wiele jednak prościej przyjąć, że w wymienionej pozycji dawne krótkie *i* nie przeszło w *jer*, ale zachowało dawne swoje brzmienie prapolskie *ljudiji*, z czego potem *ludzi*. [...] Ale w tym samym języku, a nawet w dialekcie w jednym wypadku w pozycji przed lub po *i* zachowywało się dawne krótkie *i*, w innych przechodziło w *jer* miękki, który potem ulegał już „normalnemu” rozwojowi. Stąd z dawnej formy *jiskra* powstała w jednych dialektach polskich (*j*)iskra, w innych (*j*)skra. Por. też takie oboczności, jak *igrać* | *grać*, *mienie* | stpol. *imienie*, *miano* | *imię* itd.” (Stieber 1979: 52).

Mindehhez hozzáteljük még, hogy úgy tünik a *grać*, *gra* szavak a lengyelben inkább konkrét jelentésben fordulnak elő, míg az *igrać*, *igranie*, sőt az *igraszka* is többnyire átvitt értelemben használatosak. Álljon erre itt most néhány példa: *gra w karty* (kártyázás), *gra w tenisa* (teniszezés), de! *igrzyska olimpijskie* (olimpiai játékok), *nie igray z ogniem!* (ne játssz a tüzzel!), *igra ze szczęściem/ ze zdrowiem/ z życiem* (játszik a boldogságával, az egészségével, az életével), *wiatr igra z jej włosami* (játszik a hajával a szél), *promienie słońca igrają na wodzie* (a nap sugarai játszanak a vízen), *igraszka natury/losu* (a természet játéka/ a sors szeszélye), *dla was to jest igraszka, nam idzie o życie* (nektek ez játék, nekünk az életünk múlik rajta), *los czyni sobie igraszkę z ludzi* (a sors a bolondját járítja az emberekkel).

2.1. Fontos és ismert szabályszerűség, hogy a lengyel nyelvben (hasonlóan pl. az ukránhoz és a beloruszhoz) nem ment végbe tőkiegycenlítődés olyan formában, mint pl. az oroszban. A szlavisztikai munkák tájékoztatók is erről akár a lengyelről, akár az ukránról vagy a beloruszról legyen is szó, míg az orosz kapcsán arról értesülünk, hogy a *κ*, *z*, *x* veláris mássalhangzók az *-u*, *-e* morféma előtt nem változnak *y*-re, *z*-re és *c*'-re (nota bene az oroszban még nem ez volt a helyzet, vö. Dombrovsky–Péter 1963: 84, 92 stb.), mint pl. az ukránban és a beloruszban, esetleg *sz*-re vagy *ž*-re, mint a lengyel vagy a cseh esetében (Bihari – H. Tóth 1988: 135, H. Tóth 1996: 160, 161, 162). A példától – lévén, hogy azok a jelen esetben közismertek, s a hivatkozásoknál elégséges számban megtalálhatók – ezúttal eltekintek.

2.2. A felszólító mód alakjait érinti, mégis – mivel a fentiekkel egybevág – ide kívánczik, hogy míg az oroszban a $\kappa | \upsilon, z | \exists$ alternációja érzékelhető volt, a mai oroszban ezt felváltotta a $\kappa | \kappa', z | z'$ váltakozása. Ilyet nem tapasztalunk pl. az ukránban, a beloruszban vagy a lengyelben: vö. or. *нѣчу!* > or. *neku!*, ukr. *нечу!*, белор. *нячы!*, le. *piecz!* (süss!). A lengyelben léteznek viszont alakváltozatok, amelyekről egyes nyelvtanok elfelejtencz szót ejteni. Kivétel: Тихомирова 1978: 97. Ilyen pl. a *spójrzeć* ((meg)nézni) esetében a *spójrz!* // *spójrzyj!* vagy a *spóźnić się* (késni) esetében a *spóźń się!*, illetve a *spóźnij się!* (Ami a gyakoriságot illeti, az első ige esetében az előbbi, míg a második igénél az utóbbi a használatosabb.) Hasonlóan két változata létezik a *wziąć* (fogni, venni) és a *(z)rozumieć* ((meg)érteni) igéknek: *weź!* // *✠weźmij!*, *(z)rozum!* // *✠(z)rozumiej!* (Ezeknél mindig az első változat frekvenciája nagyobb, mivel a második változat régiesebbnek, hovatovább avítottak számít – ezért a kereszt.) A *wziąć* ige imperatívuszának második alakja oroszul tudóknak ismerős, vö. or. *возьми!* Itt tulajdonképpen a *jęć* alapige felszólító módjával van dolgunk, amely más prefixumokkal együtt gyakran képezi így imperatívuszát, vö. *wyjęć* → *wyjmij!* (Magát a *jęć* igét így, prefixum nélkül csak a lengyel írott nyelv használja mintegy fázisigeként: *jęło dąć śniegiem* – Elkezdte hordani-fújni (a havat) – s az is meglehetősen ritkán, l. MSJP 1995: 279).

3. A lengyel nyelvben (az irodalmi oroszsal ellentétben) gyakoriak az összevont (azaz az ún. haplológias) alakok is. Pl.: or. *бояться* → ← le. *bać się*; or. *человек* → ← le. *człowiek*, sőt: *człek*; or. *стоять* → ← le. *stać*. Jegyezzük meg, hogy a haplológias alakok előfordulása a cseh nyelvben talán még a lengyelnél is gyakoribb: vö. or. *лаять*, le. *łajać* (ugat) ~ / na kogo (korhol, szid) → ← cseh *láti*, vagy le. *wojewoda* → ← cseh *vévoda*.

4. Az irodalmi lengyel nyelvben a protetikus [j], [v] is gyakoribb, mint az oroszban, ugyanakkor (ez így, mondhatni triviális megállapítás) nincs ún. / epentheticum, azaz (orosz szakosok kedvéért) вставочное л. Tehát: or. *упро* → ← le. *jut-ro*, or. *уже* → ← le. *już*, ugyanakkor or. *взять* – le. *wziąć* < **vъzjęть*, or. *выдра* – le. *wydra*, csakúgy mint or. *унырь* (gondoljunk csak A. K. Tolsztoj elbeszélésének címére!) – le. *upiór*, de or. *вампир* – le. *wampir* alakok is. Utóbbiak – bár ez Černyh (Черных 1993, I: 133–134) szerint nem tekinthető eléggé megalapozottnak – valószínűleg (Vasmer és Sreznevskij véleménye szerint is) valamely nyugati nyelvből – német vagy francia? – kerültek az oroszba, ill. a lengyelbe, valamikor a XVIII. században.

A fentebb vázolttól némileg eltérő képet mutatnak a dialektusok olyan értelemben, hogy ezekben a protetikus mássalhangzók még gyakrabban jelennek meg. A leggyakoribb ilyen szerepben az *u*, néha a *w* (vö. *wud* = *udo* (Tengermellék)) előfordulása, pl. *uoko* (oko), *uosa* (osa), *uumyc* (umyc), *uojciec* (ojciec), *uowca* (owca). Számos esetben előfordul azonban a prejátáció, azaz a szókezdő *j* is, pl. *jigła* (igła), *jidzie* (idzie), személyneveknél: *Jewa* (Ewa), *Jadam* (Adam). Protézisként ritkábban előfordulhat a *ch* is, pl. *chulica* (ulica), *Chameryka* (Ameryka) (Dubisz–Karaś–Kolis 1995: 134).

5. Engedtessek meg, hogy a lengyel nyelv egyik jellemző vonásának, a nazalitásnak (nosowość) kapcsán H. Tóth Imre idevágó, találó és tömör megállapítását idézzem: „Megőrződtek a nazális magánhangzók. A lengyel nyelvfejlődés sajátosságai miatt csak a nazális magánhangzó *helye* állapítható meg, de hangrendje nem” (H. Tóth 1996: 163). Evvel kapcsolatban felmerülhet egy olyan kérdés (mint ahogy ez már több esetben meg is történt), hogy akkor mi a magyarázata az olyan kettősségeknek, mint *chęć* (kedv, akarat – mellette a bár szabályosan képzett, stilisztikailag azonban mégsem teljes értékű, mondanám erősen köznyelvi *chcenie* (tkp. akarás) is létezik) és *chuć* (vágó, az a. *lust*, n. *Begierde* értelmében), mivelhogy közöttük az etimológiai kapcsolat még a laikus számára is egyértelmű. A probléma megoldása egyszerűbb, mint azt első rátekintésre gondolnánk, azaz hogy a *chuć* a lengyelben bohemizmus (úgy XV–XVII. századi átvétel lehet a cseh nyelvből, amely később szemantikailag más irányba fejlődött, mai pejoratív jelentésének kialakulása valószínűsíthetően valamikor a XVIII–XIX. században ment/mehetett végbe (vö. Bańkowski 2000, I: 160). A szó – ha lehet ilyet mondani – különösen nagy karriert futott be az Ifjú Lengyelország (Młoda Polska) időszakában, s polonistáknak ismerős lehet – többek között – Stanisław Przybyszewski egyes műveiből is.

Ami a nazalitást mint jelenséget illeti, el kell még mondani, hogy a lengyel nyelvjárások ebből a szempontból – csakúgy mint sok más esetben is – meglehetősen tagolt képet mutatnak. Számos nyelvjárásban ugyanis (a legtöbb irodalmi szláv nyelvhez – pl. orosz, cseh, szlovák – hasonlóan) végbement a denazalizáció (denazalizacja/ zanik nosowości). Így pl. az északi és a közép-kis lengyelországi nyelvjárásokban pl. az irodalmi *gęba, zęby, ząb, ręka, rąk, pięć, piąty* alakok helyén *geba, zeby, zab/zob, reka, rak/rok, pieć, piaty/pioty* áll. Észak- és Nyugat-Lengyelország jelentős részén elveszik a nazalitás a réshangok előtti helyzetben, azaz *powochoł* (irod. *powo chał*), *ksiuzka* (irod. *książka*). A nazális *e-t* /*ę*/ szóvégi helyzetben az irodalmi nyelvben sem ejtik, tehát: *robie, siedze*, nem: *robię, siedzę*, a sziléziai nyelvjárásokban az *ę* helyett gyakran *a*-szerű hangot ejtenek, tehát: *widza ta ranka* az irodalmi *widzę tę rękę* helyett. A szóvégi *q* ritkábban denazalizálódik (ennek oka, – meglehetősen leegyszerűsítve a folyamatot – hogy a mai *ę* az eredetileg rövid, az *q* pedig a hosszú nazálisokra vezethető vissza), vö. *z tq kosq* → ← *z to koso*, ez utóbbi ejtésmód főleg a keleti, a белорusszal és ukránnal érintkező nyelvjárásokra jellemző (Dubisz–Karaś–Kolis 1995: 152).

A lengyel dialektusokban azonban megfigyelhető egy, az előzővel ellentétes irányú jelenség is, nevezetesen az ún. másodlagos nazalizáció (nosowość wtórna). Ez szintén számos nyelvjárásra jellemző, olyannyira, hogy pl. a *mięszac* (irod. *mieszac*), valamint a *tompola* (irod. *topola*) formákat szinte „össz-nyelvjárásnak” is tekinthetjük. Gyakran megjelennek ilyen másodlagos formák a nazálisok mellett, mintegy fonetikai asszimiláció (upodobnienie fonetyczne) eredményeként, vö. pl. *kanopie* (konopie), *zamięnić* (zamienić), *siyrpęm* (sierpem). A hiperkorrekció is szerepet játszhat egyes ilyen alakok létrejöttében. Kis lengyelországi nyelvjárásokra jellemzőek pl. az alábbi formációk: *jeźioro* (jezioro), *węsele* (wesele), *peśtka* (pestka). Végül

(de nem utolsósorban!) számolnunk kell az analógiás hatásokkal is, amelyeknek a következő alakok köszönhetik létrejöttüket: *czqd* – *czędu* (irod. *czad* – *czadu*) a *swqd* – *swędu* analógiájára (Dubisz–Karaś–Kolís 1995:86).

III. Kategoriális eltérések és az egyeztetés különbségei

1. Az oroszban – amint ez köztudott – nem élő kategória már az ún. megszólító eset, azaz a vocativus (звательный падеж). Ugyanakkor az ukránban, a beloruszban és a lengyelben megmaradt, jóllehet ez utóbbiban is visszaeső tendenciát mutat a használata, azaz: jest to kategoria ustępująca. Az orosz *Боже!*, *Господу!* reliktumok mellett a délorosz nyelvjárási, illetve köznyelvi *Хлопче!* (fiacskám) *Спарче!* (öregapám) is előfordul – ezt valószínűleg az ukrán nyelvi hatás számlájára írhatjuk. Az ukrán *брате!* (fivérem), *сину!* (fiam), *сестро!* (nővérem) vagy belor. *сястро!* (nővérem) alakok megfelelői természetesen a lengyelben is megvannak. Vö. *bracie!* (testvérem, öregem), *synu/synku!* (fiam), *siostro!* (nővérem), de – csakúgy, mint a *Panie!* (uram), *chłopcze!* (fiam) – csak ún. apellatív formákban, levél elején megszólításban használatosak vagy frazeologizálódott egységekként funkcionálnak, vö. *mój Boże!* (Istennem), *mój kochanie!* (kedvesem), *Ojczy nasz* (Mi-atyánk), *czleku!/czleczce!* (cember). Néha azonban az alanyeset is használható a vocativus helyett: *chłopiec, podaj wody!*; *Andrzej nie mów tego!*; *Józek żegnam!* (idézi Grappin (1942: 106) francia nyelven írott lengyel nyelvtanában a *Garçon, de l'eau!*; *André, ne dis pas cela.*; *adieu mon Jo!* mondatok lengyel megfelelőjeként).

Azok a rövidített formák, amelyek a mai orosz beszélt nyelvben gyakoriak, s amelyeket Vinogradov „egy új megszólító esetnek” (vagy legalábbis a régi kompenzációjának) tekint, pl. *Петья* → *Петь, мама* → *мам*, a lengyelben (korlátozottabb mértékben bár), de szintén megjelentek és deminutívákból képezhetők, pl. *Marysia* – *Marysiu!* – *Maryś!* / *mamusia* – *mamusiu!* – *mamuś!* A megszólító eset funkcióját a cseh nyelvben s annak az alanyi pozícióban lévő személyes névmásokkal való kapcsolatát utóbb Oleg Fedoszov vizsgálta egy érdekes tanulmányban, kitekintést nyújtva egyúttal az orosz nyelvre is (I. Федосов 1992).

2. Az oroszból ismert N. pl. -a végződés a himneműeknél, amely a mai orosz (főleg köz)nyelvben tendencia, teljesen hiányzik a lengyelből. A két nyelv között hasonló alakkal jószereivel csak a reliktumnak tekinthető *brat* esetében van meg, vö.: or. *брат* – *братья*, le. *brat* – *bracia*.

Ugyanakkor vannak olyan latin eredetű főnevek, amelyeknek N. pluralisa -a végződik vagy -a-ra is végződhet, itt azonban – természetesen – a más eredetű -a végződés adaptációjáról van szó. (Pl. *alimenty* v. *alimenta* (tartásdíj), *akta notarialne* vs. *akty w teatrze* (közjegyzői okiratok – színházi felvonások), *arkana* (rejtély, titkok). Ez a tendencia régebben sokkal több idegen eredetű főnevet érintett (pl. *intere-sa*, *istrumenta*, *koszta*, *fenomena*, *testamenta*), ma azonban ezek a főnevek N. pl. alakban egységesen -y-t kapnak.

3. A lengyelben himnemben, illetve semlegesnemben Instr. Pl.-ban elképzelhető néhány esetben a régi -y végződés (ami az irodalmi csehben általános). Ez vagy

idiomatikus egységekben, pl. *przed laty* (évekkel ezelőtt), *innymi słowy* (más szóval) *dawnymi czasy* (réges-rég), *szybkimi kroki* – ma már inkább *szybkim krokiem* (gyors léptekkel) vagy a költői nyelvben, emelkedett szövegekben fordul elő, pl. *pod twymi skrzydły* (szárnyaidtól fedezve). A szabályos alakok *latami*, *słowami*, *czasami*, *krokami*, *skrzydłami* lennének.

4. Széles körben használatosak a lengyelben az általános alanyt tartalmazó, illetve a személytelen szerkezetek: *sięl -no, -to*. Ez utóbbiak a lengyelben olyankor is előfordulnak, amikor az oroszban általános alanyra utaló szerkezetet használnánk: le. *ukradziono mi torebkę* – or. *у меня украли сумку*. Természetesen a lengyelben is alkothatók ilyenkor az oroszhoz hasonló általános alanyt tartalmazó szerkezetek, vö. le. *ukradli mi torebkę, ktoś ukradł mi torebkę*. A fenti tkp. ún. félpasszív szerkezetek az oroszban főként a természeti jelenségek leírásakor fordulnak elő, pl. *снегом занесло дорогу* s ilyen szerepben megjelenhetnek a lengyelben is: *drogę zawiąło śniegiem*. Ugyanakkor az orosz félpasszív szerkezetet nem minden esetben adjuk vissza a lengyelben azonos módon: or. *Волной вынесло лодку на берег.* – le. *Fala wyniosła łódkę na brzeg*. S persze – mint talán mindenre – erre is akad ellenpélda, vö. *Страх отнял у него способность говорить.* – *Ze strachu odjęło mu mowę./ Ze strachu zatkalo go.* (A. V. Bondarko egy beszélgetés alkalmával felhívta rá a figyelmemet, hogy *-no-ra* végződő félpasszív jelentésű határozói alak az orosz nyelvjárásokban is akad, vö. *яму выкопано*, bár azt, hogy pontosan melyik nyelvjárársra gondolt, nem tudtam meg.)

5. Az eltérések kapcsán szót kell ejteni a lengyelben az ún. régmúlt időről (czas zaprzeszły) és a feltételes mód összetett formáiról (złożone formy trybu przypuszczającego – eredetileg a feltételes mód múlt idejeként funkcionált) is. A kettőt célszerűnek tűnik összekapcsolni, hiszen pl. az egyik kategória eltűnésével a másik szerepe is átértékelődik, illetve sorvadni kezd. A régmúlt idő mai státusáról Stieber így ír: „We współczesnej polszczyźnie mówionej nie używa się czasu zaprzeszłego. W młodości znałem osobę, która by teraz miała 112 lat, a która używała form typu 'widziałam była'. Jaka jednak była funkcja tych form, nie pamiętam. Ale w XIX wieku wielu pisarzy używało czasu zaprzeszłego, a niektórzy, choć nieliczni, używają go i dziś” (Stieber 1979: 239). A Stiebernél elmondottak illusztrációjaként álljon itt most egy idézet M. Dąbrowskától: „*Ten kogoś kochała mógł był nie wiem co robić... a ja za jeden uśmiech wszystko hym jemu przebaczyła.*” Az idézet alapján világossá válik, hogy a régmúlt időt eredetileg a lengyelben is egy múlt idejű cselekvés/történet előtt bekövetkezett másik múlt idejű cselekvés/történet kifejezésére használták. Mára azonban, úgy tűnik, ezt a szerepét elvesztette, s leginkább csak stilisztikai értékkel bír. (Ez a fejlődés nyilván kapcsolatban áll avval a tendenciával, hogy az ún. aspektusnyelvekben – amilyen a lengyel is – az igeidők által kifejezett aspektuális tartalmakat egyre inkább az aspektus kategóriája veszi át. Ez a jelenség tehát a lengyelben egy olyan, már régen megindult tendencia késői lecsengésének fogható fel, amely az oroszban már lezajlott.) Amint fentebb mondtam, kapcsolatban áll ez avval a jelenséggel is, hogy a feltételes mód összetett formái ma már egyre

kevésbé használatosak (jobbára csak idiomatizálódott kifejezésként őrződtek meg: pl. *byłbyś to zrobił* (meg kellett volna már tenned), *bylbym zapomniał* (majdnem elfelejtettem) és az egyszerű (tkp. jelen idejű) formákkal felcserélhetőek, amit a lengyel nyelvitanok eképpen fogalmaznak meg: „z semantycznego punktu widzenia są to formy bliskie prostym formom trybu przypuszczającego i mogą one być z nimi współwymienne.” S megintcsak egy idézet M. Dąbrowskától: „*Byłaby zapewne zginęła, gdyby nie pomoc życzliwych ludzi.*” A beszélt nyelv gyakran egyszerű múlt időt használ ilyen jelentésben: „*Dziękuję Nick, nie musiałeś tego zrobić.*”

6. A lengyelben Gen. Pl.-ban kell egyeztetni néhány mennyiséget jelentő főnévnel olyankor is, amikor ez pl. az oroszban nem szükséges. Ez a lengyelben a határozatlan mennyiséget kifejező határozószók (pl. *mało, dużo*) analógiás hatásának tulajdonítható.

le. *Ilu studentów tam było?* – or. *Сколько студентов там было?*
de (!) le. *Szereg osób o tym wiedziało.* → ← or. *Ряд лиц об этом знал.*

Rövidke cikkemben számos jelenségről nem ejtettem szót, de szolgáljon mentésemül, hogy már a bevezetőben jeleztem: csupán kiegészítésről van szó, amit maga a cím is implikál. Úgy gondolom azonban, hogy amiről írandó szándékoztam volt lenni, azt megírtam. „*De ez mit is jelent? Nekünk magunknak muszáj végül is a présbe kényszerülnünk. Befejeznünk a mondatot*” (Pilinszky J., Címerem). Én itt fejezem be.

IRODALOM

- Angyal E. – Iglói E. – Niederhauser E. – Ondruš, Š. – Dr. Sulán B. 1964, *Szláv népek és nyelvek*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Baleczky E. – Hollós A. 1966, *Ószláv nyelv*. Budapest: ELTE BTK.
- Bañkowski, A. 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego I*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bihari J. – H. Tóth I. 1976, Bevezetés a russzisztikába. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bihari J. – H. Tóth I. 1988, Bevezetés a russzisztikába. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Czarnecki, T. 1998, *Aspektualität im Polnischen und Deutschen. Bedeutungen und Formen in einer konfrontativen Übersicht*. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego.
- Dombrowszky J. – Péter M. 1963, *Orosz történeti nyelvten (Bevezetés, hangtan, alaktan)*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Dubisz, S. – Karaś, H. – Kolis, N. 1995, *Dialekty polskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna. (Leksykon omegi.)
- Falowski, A. – Sendero, B. 1992, *Besiada słowiańska*. Kraków: Universitas.
- Grappin, H. 1942, *Grammaire de la langue polonaise*. Paris: Librairie Droz. (Collection de grammaires de L'Institut d'Études slaves.)

- Hrubý, V. 1920, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Wien und Leipzig: A. Hartleben's Verlag.
- Kiss L. 1991, Visszapillantás. In: *A nyelvészetről – egyes szám, első személyben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 135–144.
- Lehr-Splawiński, T. – Kuraszkiewicz, W. – Sławski, F. 1954, *Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich*. Warszawa: PWN.
- Meillet, A. 1934, *Le slave commun*. 2. édition revue et argumentée avec le concours de A. Vaillant. Paris.
- MSJP 1995 – *Mały Słownik Języka Polskiego*. Szczrk.: E. Sobol. Warszawa: PWN, 1995.
- Stieber, Z. 1979, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa: PWN.
- H. Tóth I. 1996, *Bevezetés a szláv nyelvtudományba*. Szeged: JATEPress.
- Vondrák, W. 1924, 1928, *Vergleichende slavische Grammatik: I. Lautlehre und Stammbildungslehre. II. Formenlehre und Syntax*. Neubearb. von O. Grünenthal. Göttingen. 2. Aufl.
- Бернштейн, С.Б. 1961, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*. Москва.
- Домбровский, Й. 1969, *Историческая грамматика русского языка: II. Морфология и синтаксис*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Кондрашов, Н.А. 1962, *Славянские языки*. Москва. 2-е изд.
- Петрухина, Е.В. 2000, *Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарским языками*. Москва: МГУ.
- Тихомирова, Т.С. 1978, *Польский язык*. Москва: Изд-во Московского ун-та.
- Черных, П.Я. 1993, *Историко-этимологический словарь современного русского языка I*. Москва: Русский язык.